

A Rákosi-korszak

A TOTÁLIS DIKTATÚRA KIÉPÍTÉSE Az egypártrendszer kiépülésével párhuzamosan **felgyorsították a gazdaság államosítását** is: 1947-ben a bankokat, 1948-ban a száznál több munkást foglalkoztató üzemeket, 1949-ben a nagykereskedelmet, a tíz munkásnál nagyobb üzemeket, majd a kisipar és a kiskereskedelem döntő részét államosították. Megvalósult az állam és az azt kézben tartó párt mindenhatósága, az állampolgárok teljes kiszolgáltatottsága.

Szintén a fordulat évében került sor **az iskolák államosítására** (csak néhány intézmény maradhatott az egyházak kezén). Az átalakulás jelentős szellemi veszteséggel járt: képzett szerzetes tanárok százait bocsátották el. A katolikus egyház megtörése érdekében koholt vádak alapján perbe fogták a megalkuvásra nem hajlandó esztergomi érseket, **Mindszenty Józsefet, s életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték** (1949). Rövidesen több egyházi vezető is hasonló sorsra jutott.

Az átalakulás felgyorsulásával **befejeződött a civil szervezetek és a többpártrendszer felszámolása**. A pártok végleges megszűnését az 1949-ben létrehozott **Magyar Függetlenségi Népfrontba** történő beolvadásuk jelentette (1954-től Hazafias Népfront). Az **1949-ben tartott egypárti választáson** az MDP „megszerezte” a szavazatok 96%-át: Magyarországon **létrejött a proletárdiktatúra. Új alkotmányt** fogadtak el, amely rögzítette a kommunista párt (amelyet ezentúl „a párt”-nak említettek) vezető szerepét és azt, hogy Magyarország **népköztársaság**. A köztársasági elnök szerepét az **Elnöki Tanács** vette át, az önkormányzati rendszer helyett kiépült a központi akaratot végrehajtó **tanácsrendszer** (1950).

A FÉLELEM SZEREPE A rendszer a nincstelének millióinak ígért jobb életet, az ígéreteknek azonban csak kis részét valósította meg, így **a diktatúra valóságos támogatóinak köre egyre szűkült**. A hatalom a szovjet példát követve a megfélemlítésre alapozta uralmát.

A korábban a Belügyminisztériumhoz tartozó Államvédelmi Osztályt (ÁVO) függetlenítették **Államvédelmi Hatóság** (ÁVH) néven (1948). A hírhedt és kegyetlen szervezet vezetője Péter Gábor lett, aki **közvetlenül a párt első emberétől, Rákosi Mátyástól kapta az utasításokat**. Az ÁVH lecsapott a volt demokratikus pártok tagjaira, az egyházak képviselőire, a kulákokra és az értelmiségiekre. Valójában senki sem érezhette magát biztonságban, hiszen a fekete autó bárkiért eljöhethetett hajnalban, mivel a terror lényege a megfélemlítés volt, az áldozat személye csak másodlagos lehetett. **Internálótáborokat** (Kistarcsa) és **büntetőtáborokat** (Recsk) hoztak létre.

A Szovjetunióhoz hasonlóan a hatalom megszállás után **a terror elérte a párttagságot, sőt a hatalmi harc révén a párt több vezetőjét is**. Előbb az egykori szociáldemokrata vezetők következtek (pl. Marosán György), majd az 1945 előtt nem a Szovjetunióban élő, ún. hazai kommunisták (pl. Rajk László,

Kádár János). Az ő elítélésük megmutatta, hogy a párt, azaz Rákosi Mátyás totális hatalommal rendelkezik. (A legnagyobb visszhangot a Rajk-per és Rajk kivégzése keltette, 1949-ben.)

„A VAS ÉS ACÉL ORSZÁGA” Ahogy a politikában, úgy a gazdasági életben is a szovjet példa szolgálai másolása valósult meg. A gazdaságpolitika Rákosi mellett Gerő Ernő irányítása alatt állt.

A harmadik világháborúra is készülve **a nehézipar fejlesztését** tűzték ki célul. „A vas és acél országa” akartunk lenni, de ez a célkitűzés nem felelt meg sem hazánk természeti adottságainak, sem fejlettségének. A korszak iparosításának tragikuma, hogy **óriási áldozatok árán korszerűtlen, alacsony hatékonyságú ipart** hoztak létre. A nehézipar fejlesztése párosult a korszakban még inkább elavult **önellátásra törekvéssel**: költséges beruházásokkal nyitottak bányákat, emeltek gyárakat, hogy az ország lehetőleg semmilyen téren ne függjön más országoktól.

Mindezt a világgazdaságtól, a tőke beáramlásától elzárva, **kizárólag belső forrásokból** finanszírozták: a forrásokat **a mezőgazdaság, az infrastruktúra és az életszínvonal rovására** teremtették meg. A magángazdaság felszámolásával párhuzamosan **tervezgazdálkodást** vezettek be, vagyis a piaci mechanizmusok helyett az **Országos Tervhivatal** határozta meg a gazdaság fejlődését. (Az újjáépítésre kidolgozott hároméves terv után 1950-ben kezdődött meg az első ötéves terv megvalósítása.) A tervezgazdálkodás nehézségei azonnal megmutatkoztak, amikor a pártvezetés az első ötéves terv eleve irreálisan magas tervszámait tovább emelte. Az ésszerűtlen irányítás következtében az erőfeszítések ellenére **1952-re a termelés visszaesett, az emberek életszínvonala süllyedt**.

A MEZŐGAZDASÁG KOLLEKTIVIZÁLÁSA A kommunisták a földosztást kezdettől csak politikai manővernek tekintették, ezért hatalomra kerülése után az MDP meghirdette **a kollektivizálást**, majd megkezdte ennek **erőszakos** végrehajtását. A kormányzat gazdasági és politikai eszközökkel lépett fel a parasztság ellen. Megemelte a parasztság adóit, növelte a beszolgáltatási mennyiségeket. Voltak évek, amikor a földművesek vetőmagját is elvették (padlássöprés). A falu vezetését adó parasztagdák megtörésére a szovjet módszert alkalmazták: kuláknak nyilvánították őket. Adóikat és beszolgáltatási kötelezettségeiket teljesíthetetlen mértékűre emelték, s rendőri erővel léptek fel ellenük.

A nagyüzemi gazdaság előnyeit hirdető propaganda a földdel rendelkező parasztság döntő többségének körében nem talált igazán visszhangra, **a parasztság ragaszkodott** régi vagy újonnan kapott **földjéhez**. A **szovjet típusú szövetkezetek** alakítása – mivel ezek a **tagokat teljes mértékben megfosztották a tulajdonuktól** – merev ellenállásba ütközött. Erőszakos módszerekkel is csak a parasztok harmadát tudták szövetkezetekbe

kényszeríteni, ugyanakkor a mezőgazdasági termelés jelentősen visszaesett.

A kollektivizálás – a szovjet példához hasonlóan – Magyarországon is ideológiai, politikai és gazdasági célokat szolgált. A pártvezetés a mezőgazdaságban is uralkodóvá kívánta tenni a fejlettebbnek tekintett állami tulajdont, ugyanakkor meg kívánta törni a magántulajdona révén még független parasztság ellenálló erejét. Gazdasági szempontból a téveszesítés elsősorban az iparosítást szolgálta, megkönnyítette az erőforrások elvonását, illetve biztosította az extenzív iparfejlesztés döntő forrását: a munkaerőt.

KULTÚRPOLITIKA ÉS SZEMÉLYI KULTUSZ A kultúra irányítása is a párt kezébe került, ami ezen a területen is egyet jelentett a szovjet minták szolgálai másolásával. A kulturális élet irányítója, Révai József az osztályharcos szemléletet és a sematizmust képviselte. A kultúra minden területén a párt által az élre állított kutatók és művészek hajtották végre a váltást, s aki nem volt hajlandó erre, azt kiszorították a tudományos vagy a művészeti életből.

A szovjetunióbeli személyi kultuszt követve Magyarországon is bevezették Sztálin és Rákosi Mátyás dicsőítését. Az osztálytermektől a közlekedési eszközökig mindenhol ott függtek portréik, a szobrászoktól a színészekig a művészek kénytelenek voltak a két vezért istenítő alkotásokat készíteni, és a tudományos művekben is rájuk kellett hivatkozni. Rákosi személyi kultusza 60. születésnapján érte el csúcspontját, amikor ünnepségek százai zengték „a dicső vezér” nagyszerűségét. Kisiskolások írtak hozzá verseket, dalokba foglalták a nevét.

RÁKOSI BUKÁSA – NAGY IMRE MINISZTERELNÖKSÉGE 1953-ban meghalt Sztálin, s a hatalmi harcból győztesen kikerülő Hruscsov a sztálinizmus visszaszorítására tett kísérletet (lásd a 161. oldalt). Ezért Moszkvába rendelték a magyar pártvezetést, és utasították a hibák (személyi kultusz, kulákliszták, erőltetett iparosítás) kijavítására. A szovjet vezetés személycsere mellett döntött: Rákosi megtartotta pártfőtitkári tisztségét, de helyette Nagy Imre lett a miniszterelnök.

Nagy Imre parlamenti beszámolójában körvonalazta a változásokat. Kilátásba helyezte az országgyűlés szerepének növelését, az aránytalan és az ország adottságaitól idegen iparfejlesztési politika korrigálását, a téveszesítés visszafogását és a törvényteleneségek megszüntetését. Az internálást megszüntették, a koncepciók perек szociáldemokrata és kommunista áldozatait kiengedték a börtönökből, majd rehabilitálták.

A miniszterelnök megkezdte programja végrehajtását: leállították az erőszakos téveszesítést és egy sor nagyberuházást, enyhítettek a beszolgáltatási rendszeren, és intézkedéseket tettek az életszínvonal emelésére (pl. fizetések emelése, az árak csökkentése, áruellátás javítása).

A vezető politikai erő azonban továbbra is a párt maradt, melynek politikáját Moszkvában határozták meg. Ezért Rákosi többször Moszkvába utazott, és – mivel a külpolitikai feszültségek miatt a szovjet vezetésben átmenetileg ismét a keményebb vonal került előtérbe – elérte Nagy Imre menesztését (1955). A hatalom ismét Rákosi kezébe került.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc

ELŐZMÉNYEK Rákosi háttérbe szorította Nagy Imrét, s az új miniszterelnök, Hegedűs András az ő embere volt. A külpolitikai helyzet és ennek következtében a Szovjetunióban folyó hatalmi harc azonban számára egyre kedvezőtlenebbül alakult. Az SZKP XX. kongresszusán (1956. február) Hruscsov élesen szembe fordult a sztálinizmussal, és a hibák kijavítását tűzte ki célul.

Így az 1953-tól kibontakozó pártellenzék Magyarországon sem lehetett elhallgattatni, sőt a fiatal értelmiséget magába foglaló Petőfi-kör egyre élesebben bírálta a pártvezetést. A Kreml a belpolitikai viszonyok hatására Rákosi Mátyás lemondatása mellett döntött. Helyére Gerő Ernőt ültették, ami semmiképpen sem nyugtatta meg az elégedetlenkedőket. A párton belüli reformerek Nagy Imre köré csoportosultak.

A forradalmat megelőző szellemi pezsgést az Irodalmi Újság jelenítette meg a legszemléletesebben, ahol nem egy cikk maró gúnnyal bírálta a pártfunkcionáriusokat, az új uralkodó osztály képviselőit. Már tömegeket mozgósított Rajk László és három kivégzett társának újratemetése (1956. október 6.).

1956 októberének második felében az egyetemi ifjúság szervezetei sorra kiváltak a kommunista ifjúsági szervezetből (Demokratikus Ifjúsági Szövetség – DISZ), és független mozgalmat alapítottak. A fővárosban és vidéki egyetemi központokban létrejövő szervezetek követeléseiket pontokba foglalták. Követelték a tervgazdaság módosítását és a bérek-árak viszonyának új szabályozását, az ország politikai rendszerének megújítását, a demokratikus viszonyok helyreállítását, a nemzeti jelképek visszaállítását, a szovjet-magyar kapcsolatok kölcsönösségi alapokra helyezését, a szovjet csapatok Magyarországról való kivonulását.

A FORRADALOM KITÖRÉSE 1956. október 23-án a követeléseket megfogalmazó egyetemi ifjúság a Petőfi-kör támogatásával tüntetést hirdetett meg a lengyel megmozdulásokkal való szolidaritás jegyében a budapesti Bem térre. A szerveződő tüntetést a pártvezetés először betiltotta, majd később engedélyezte. A Budapesti Műszaki Egyetemtől, illetve a Budapesti Tudományegyetem mellől induló tüntetés délután há-

rom órákor kezdődött. **A Bem téren** összegyűlt közel ötvézer ember szabadságot, a demokratikus viszonyok helyreállítását, a magyar önállóság megteremtését és Nagy Imre miniszterelnöki kinevezését követelte. Az egyetemisták megmozdulásához késő délután **a budapesti munkásság** is nagy számban **csatlakozott**. A tüntető tömeg a Bem térről az Országház elé vonult és Nagy Imre személyes megjelenését, beszédét követelte.

A Parlament előtt összegyűlt százezres tömeg egy része később **a Dózsa György úti Sztálin-szoborhoz** vonult, hogy ledöntse a gyűlölt diktatúra és a nemzeti elnyomás tíz méter magas talapzaton álló, nyolcméteres bronzszobrát. A tüntetők másik része **a Magyar Rádió épületéhez** ment, hogy követeléseit nyilvánosságra hozza. A rádiónál azonban a hatalom nem engedélyezte a követelések beolvasását, helyette Gerő Ernő beszédét közvetítették, melyben a pártfőtitkár azt állította, hogy a megmozdulás a nép ellenségeinek a műve. Az egyre feszültebb hangulatban a rádió védői közül valaki rálőtt a feldühödött tömegre, s ennek nyomán az indulatok elszabadultak, lövöldözés kezdődött.

Kitört a fegyveres felkelés, a forradalom.

A felkelők a fegyverraktárakból, illetve kivezényelt katonáktól szereztek fegyvereket, s a harc a főváros több pontján fellángolt. A megmozdulásokat a hajnal folyamán megérkező **szovjet páncélosok** sem tudták leverní, sőt megjelenésük olaj volt a tűzre, s **a harcok kiszélesedtek**.

A FORRADALOM BUDAPESTEN ÉS VIDÉKEN A következő napokban számos vidéki városban tömegtüntetésekre került sor, **a forradalom országossá vált**. A megremült pártvezetés utasítására az Elnöki Tanács október 24-én **Nagy Imrét** nevezte ki **miniszterelnökké**, azzal a céllal, hogy lecsendesítse az általánossá váló elégedetlenséget. Ekkor azonban ez már kevés volt: a felkelők nem egyszerű kormányváltást, hanem gyökeres változást követeltek. Az irányítás egyre inkább kicsúszott a pártvezetés kezéből, és az egyszerű emberek, fiatal munkások, értelmiségiek, diákok lettek az események meghatározói.

Budapesten folytatódtak a harcok. **Október 25-én a Parlamentnél békésen tüntető tömegbe lőttek** szovjet páncélosokból és a környező épületek tetejéről. Közel 200 halott maradt holtan a Kossuth téren. A fővárosi **felkelőközpontok** (Széna tér, Baross tér, Corvin köz, Mester utca, Tűzoltó utca) támogatására általánossá vált a sztrájk, a munkahelyeken **forradalmi bizottságok** jöttek létre.

A HATALOM MEGHÁTRÁLÁSA Az országossá váló megmozdulások és a Budapesten kibontakozó fegyveres felkelés következtében Rákosi követői kiszorultak a Magyar Dolgozók Párja vezetéséből. **Gerőt** leváltották, s **helyére** a Rákosi börtönét is megjárta kommunistát, **Kádár Jánost állították**. Most már ők is forradalomnak nevezték az eseményeket, feloszlatták az MDP-t, és **Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) néven új kommunista pártot alapítottak** (november 1.).

A párt vezetésében bekövetkező változások eredményeképpen **Nagy Imre** meghirdette a felkelőkkel való megegyezést, és **hitet tett a forradalmi követelések végrehajtása mellett**. Rádióbeszédében (október 28.) a miniszterelnök az eseményeket nemzeti demokratikus forradalomnak nyilvánította. Kihirdette a mindenki által gyűlölt **ÁVH feloszlását**, ígéretet tett a **többpártrendszer** visszaállítására és a szovjet csapatok Magyarországról történő kivonására.

A felkelők és a hatalom tűzszünetet kötött, és **megkezdődött** az új hatalmi-politikai rendszer legfontosabb elemeinek kiépítése, valamint **a szovjet csapatok** Budapestről történő **kivonása** is. Ismét megvalósult a sajtószabadság, újjáalakultak az egykori pártok, és számos korábbi koncepció per elítélte (pl. Mindszenty József) kiszabadult a börtönből. A politikai változások betetőzéseként november 1-jétől új, **koalíciós** alapon szerveződő **kormány** vette át az ország irányítását.

A FORRADALOM LEVERÉSE A szovjet vezetők október utolsó napjaiban fontolóra vették, hogy elfogadják a megváltozott magyarországi viszonyokat, és a magyar kormány felé is ezt az álláspontot közvetítették. Az október végi **szuezi válság** és az **amerikaiak nyilatkozatai a be nem avatkozásról** azonban megkönnyítették számukra a **döntést az erőszakos fellépés mellett**. 1956. november 1-jén, miközben a koalíciós alapon szerveződő Nagy Imre-kormány megkezdte munkáját, megindult a magyarországi szovjet csapatok megerősítése. A magyar kormány kényszerhelyzetbe került: Nagy Imre bejelentette **Magyarország kilépését a Varsói Szerződésből**. Egyidejűleg kérte az ENSZ főtitkárát, járjon közbe, hogy a nagyhatalmak ismerjék el Magyarország semlegességét, és a Biztonsági Tanács tűzze napirendre a magyar kérdés vitáját.

Az országban lecsillapodni látszódtak a politikai indulatok és megteremtődtek a békés építőmunka feltételei. A szovjetek azonban már kidolgozták a „Forgószél” fedőnevű hadműveletet a forradalom leverésére. A valódi szovjet szándékokat elfedve november 3-án tárgyalások kezdődtek a magyar kormány és a szovjet parancsnokság között a kivonulás feltételeiről, és ezen a tárgyaláson a szovjet hadsereg letartóztatta a diplomáciai mentességet élvező magyar tárgyalódelegációt.

A **nyílt szovjet támadás november 4-én** hajnalban indult meg, döntő túlerővel. A magyar honvédség csak szórványosan védekezett, jelentősebb ellenállást a budapesti fegyveres csoportok fejtettek ki. A kézfegyverekkel felszerelt felkelők komoly veszteségeket okoztak a szovjet csapatoknak, azonban az egyenlőtlen küzdelemben csak néhány napig tudtak kitartani. November 12-ére sikerült a szovjeteknek felszámolni a legfontosabb ellenállási központokat.

A forradalom és szabadságharcot a szovjet túlerő leverte, de emléke kitörölhetetlen maradt, s jelentősen befolyásolta hazánk további történelmét.